

Et fragment fra Grundtvig-arkivet

Ved Gustav Albeck

Europa og Amerika eller Om den i Stats-Forholdene tilstundende Forandring

Under ovenstaaende Titel har, som bekiendt Hr. Etatsraad Schmidt-Phiseldeck, skrevet en Bog, der vel, som tydsk i meer end Tungemaal, aldrig hos os kan kaldes folkelig, men har dog gjort saa megen Opsigt, og vundet saa mange Læsere, at den, det være nu til Ære eller Skam for os, maa bære Navn af den mærkeligste Bog, der længe er udkommet i Danmark. Meget slet maatte den imidlertid være, dersom man ikke skulde have Aarsag til at glæde sig over Opmærksomheden, der skiænkes den; thi det er dog Tegn til, at Ligegyldigheden for Alt hvad der ei kan føde, fede eller kildre Kroppen ei er steget slet saa høit, som man ofte kunde fristes til at troe. Finder man nu dernæst, hvad der i det Mindste er Tilfældet med mig, at det er en Bog om et virkelig stort Anliggende, man vel i Grunden snarere kan fortie end fortale sig om, skrevet med en Sindighed og Frimodighed, Kundskab og Indsigt, som sjelden findes samlede, da maatte Opmærksomheden paa den hilses som et særdeles lykkeligt Varsel, dersom man turde troe, det var hine Egenskaber, den *fornemmelig* skyldte sin usædvanlige Kundbarhed. Dog, det være hermed som det vil, bliver det altid en udmærket Roes for Forfatteren at have knyttet sine mange vigtige Betragtninger til hvad selv de Sandseløseste have Sands for: til *Pengene*, som ogsaa unægtelig er det store Hjul i alle vor Tids Stats-Indretninger. At sove hardt efter en hendrevet Dag, bortdrukket og bortdanset Nat, sove saa hardt, at man ikke vaagner ved Jorskiælv og Tordenslag, det kan man nuomstunder vel være bekiendt; men ei i det Mindste at gnide Øinene, og spørge: hvad er der, naar man

raaber os i Ørene: der bliver snart ingen Penge at faae i Europa, saa Folk vil blive nødt til at tage Svøftet ind, - arbejde flittig, og leve tarvelig, hvis de ikke vil sulte og tørste ihjel; det vilde man dog endnu kalde skammeligt.

Da det imidlertid lader, som man i Almindelighed gjør sig meget for snart færdig med Bogen, lader det beroe ved at have flygtig giennemlæst eller giennembladet den, sige: den er godt skrevet, men tillige yttre: det har vel ingen Nød med Amerikas Uafhængighed, altsaa ei heller med Penge-Mangelen og Alt hvad deraf flyder; da det lader saa, er det neppe af Veien, om muligt at skiærpe Opmærksomheden paa Hoved-Indholden af det mærkelige Skrift, ved hvilken Leilighed jeg da tillige vil stræbe med samme Frimodighed og Sindighed, som den ærede Forfatter, at yttre min afvigende Overbevisning, eller mit forskellige Skiøn.

Blikket paa Amerika forekommer mig at være i Grunden en Biting, saa Bogen i mine Øine ei tabde det Mindste af sin Vigtighed, om man end ansaae det for aldeles skuffende og stod i den Formening, at Forfatteren ved at pege paa Amerika, blot vilde for svagere Øine gjøre en Sandhed anskuelig, der i Øvrigt beviser sig selv: den Sandhed nemlig, at den europæiske Stats-Huusholdning nærmer sig med stærke Skridt en Crisis, da selv det fuldstændigste Opbud ei kan rødde den, da selv, naar Rente-Pengene fraregnes, Indtægterne ei vil kunne dække den Udgift, Staternes Vedligeholdelse i deres nuværende Forfatning udkræver. Uden derfor at nægte, hvad der er høist rimeligt, at Skatten fra Syd-Amerika snart vil ophøre, og at det vil have betydelig Indflydelse paa Penge-Omløbet og Driftigheden i Europa, og uden paa den anden Side i mindste Maade at dele Forfatterens Giætninger om Amerikas Groening op over Europas Hoved, anseer jeg Udsagnet om den europæiske Statshuusholdnings mislige Forfatning for under alle Omstændigheder upaatvilelig, og for vigtigt nok til at burde vække alle Statsmænds høieste Opmærksomhed.

Nu er jeg vel langt fra at være Statsmand, men hvem kan være Menneske og Borger i en Stat meer end blot af Navn, og dog finde det ligegyldigt, enten den efter alle Mærker forestaaende Storm skal finde i det Mindste det Statsskib, hvor han er ombord, i Havn, eller midt paa vildende Hav? Hvem kan have fulgt Bogen med stadigt Hensyn paa sit Fædreneland i Fortid og

Nutid, uden at det, under saadanne Omstændigheder maa vorde ham en Trang at bidrage sin Skiærv til ...

* * *

I foråret 1820 - formentlig i juni - fremkom på Brummers forlag i København en bog med titlen »Europa und Amerika oder die künftigen Verhältnisse der civilisirten Welt«. Den var skrevet på tysk, og vakte megen interesse. Allerede samme år udsendtes den i en let revideret anden udgave. Senere på året forelå en - sprogligt lidt ubehjælpssom - oversættelse af bogen til dansk, samt oversættelser til fransk, engelsk og hollandsk. Året efter udkom en svensk oversættelse (og vistnok også en amerikansk !!).

Ikke uden grund taler Grundtvig i det her offentliggjorte fragment om bogens »usædvanlige Kundbarhed« (berømmelse).

Forfatteren figurerer på titelbladet som »Dr. C. F. von Schmidt-Phiseldeck, Königlich Dänischen wirklichen Etatsrat, Ritter von Dannebrog«. Autors fulde navn var Conrad Georg Friedrich Elias von Schmidt-Phiseldeck. Han var født i Braunschweig i 1770, men døde - som loyal og agtet dansk statsborger - i København 1832. Han havde studeret filosofi og teologi i Helmstedt (og Wolfenbüttel), men blev i 1789 huslærer hos den danske storkøbmand *Constantin Brun* (på Frederiksdal) og hans i samtiden berømte tyskfødte hustru, forfatterinden *Friederike Brun*. Han kom således i kontakt med toneangivende kredse, hovedsagelig tyske kulturpersonligheder, i det daværende dansk-norsk-holstenske fællesmonarkis hovedstad.

Efter at have studeret et par år ved Københavns Universitet erhvervede Sch.-Ph. i 1792 dansk doktorgrad i filosofi, og to år senere i teologi. Samtidig søgte og fik han dansk indfødsret. Tidens magtfulde finansminister *Ernst Schimmelmann* skaffede ham et statsstipendium til studier i stats- og finansvidenskab. Han opnåede i 1797 ansættelse i Økonomi- og Kommerciekollegiet og avancerede hurtigt til en række betroede poster inden for statsadministrationen. I årene efter Statsbankerotten (1813-18) var han direktør for Rigsbanken, hvorefter han resten af sit liv fik tildelt vigtige poster inden for stats- og finansstyrelsen - samtidig med, at han udfoldede en stor skribentvirksomhed om-

fattende såvel skønlitterære, ja digte, som hovedsagelig filosofiske og statsvidenskabelige skrifter.

Schmidt-Phiseldeck var stærkt optaget af Immanuel Kants forfatterskab, men opnåede som filosof ringe anerkendelse. Derimod gjorde han sit navn kendt langt ud over Danmarks - og Tysklands - grænser, da han udsendte »Amerika und Europa«, det værk, som fik Grundtvig til at gribe pennen for at fremkomme med en »afvigende Overbevisning« eller sit »forskjellige Skøn«. Af en eller anden grund stoppede han op midt i en sætning og undlod at skildre sit særlige syn på Schmidt-Phiseldecks alarmerende these om, hvad Gr. kalder »Amerikas Groening over Europa«. Alligevel er fragmentet ikke uden interesse. Der findes overraskende få vidnesbyrd om Gr.s syn på Amerika i tiden før 1830, og skriftet om »Amerika og Europa« har en frapperende aktualitet, eftersom det i sit 10. kapitel tilråder oprettelsen af et forenet europæisk statssamfund til imødegåelse af den krise, som Amerikas voldsomme vækst, økonomisk, som militært, kan blive for den gamle verden, tanker, som Schmidt-Phiseldeck i 1821 udbyggede i et bind II med titelen: »Der europäische Bund«.

*

Grundtvigs ufuldendte manuskript fylder 4½ side hvidt papir (i A4 format). Dateringen synes givet: sommeren 1820 - og formentlig inden fremkomsten (i august 1820) af en forøvrig lidt sjusket dansk oversættelse (ved D. Didrichsen og H.A. Martensen).

Om textgengivelsen bør det nævnes, at en række - af Gr. overstregede sætninger, hvori Gr. har prøvet sig frem til bedre sproglige formuleringer, er udeladt.

Gr. har sikkert kun kendt den *tyske* originaludgave, hvis fulde titel er »Europa und Amerika oder die künftigen Verhältnisse der civiliserten Welt«. Den danske oversættelse har: »Europa og America, eller den civiliserte Verdens fremtidige Forhold«, medens Gr. selvstændigt omformer undertitlen til »Om den i Stats-Forholdene tilstundende Forandring«.

Ordvalget er ikke tilfældigt. Han er enig med Sch.-Ph. i, at Europa efter Wienerkongressen og etableringen af den »Hellige

Alliance« befinder sig i en krise, der må medføre store forandringer i de europæiske staters opbygning og indbyrdes forhold, men han synes ikke at være overbevist om rigtigheden af forfatterens hovedthese om Amerikas kommende fulde dominans over et forarmet Europa, en these, som Gr. endog betegner som en »Biting«. Det er Europas skæbne ikke blot økonomisk og materielt, men politisk og på åndslivets område, der bekymrer ham. Og det synes først og fremmest at være Danmarks skæbne under »den forestaaende Storm«, som ligger ham på sinde.

Det er iøvrigt påfaldende, hvor beskeden en rolle »den nye verdensdel« spiller i Gr.s historiske forfatterskab. I hans første Napoleonsdigt (fra 1804), som William Michelsen har gengivet i sin disputats *Tilblivelsen af Grundtvigs Historiesyn*, 1954 (p. 241-243) nævnes *Washington* som et ønskværdigt forbillede for Kejser Napoleon og vidner om den unge Grundtvigs antiaristokratiske, menneskevenlige og frihedselskende holdning.

Amerika var som sagt et emne, den unge Grundtvig kun viste sparsom interesse. Det er næppe tilfældigt, at han i sine overvejelser vedrørende undervisningen i geografi på Egeløkke fandt det bedst at »gemme Amerika« til hans elev kunne »gribe den ved Indgangen til dens Historie« (Gr.s *Dag- og Udtogsbøger*« I, p. 290).

I sin Fortale til Verdenskrøniken fra 1812, der som de fleste forord er skrevet, efter at selve bogens hovedtext var skrevet, indrømmer Gr., at han »til Slutning« havde tænkt sig, »at give en Udsigt over de navnkundige Folks Liv i andre Verdensdele« og nævner i denne sammenhæng »Nordamerika med dets Aviser og aandelige gule Feber og Sydamerika med sine underlige Fødselsveer...«, ordvalg, som unægtelig røber behersket respekt for emnet. (US II, p. 183)

Han betegner ganske vist i VK 1812 Columbus som »et stort Redskab i Guds Haand«, men tilføjer, at genueseren »maatte indvie de Lænker, Amerika i 300 Aar skulde bære og at »Hans største Held var, at den ny Verdensdel ei dengang kom til at bære hans Navn...« (US II, p. 247). »Man har tidt spurgt, om Amerikas Opdagelse var nyttig eller skadelig«, skriver Gr. i VK 1812, da han i sin fremstilling af Verdenshistorien er nået til sidste halvdel af 1700-tallet, (US II p. 317); »men saa kan ingen spørge, som tror et Forsyn«, svarer han. »Selv dengang da Man

af Europæer kun saae gerrige Bøddler og udartede Skrællinger i Amerika, og i Europa fra dette Land kun det forførende Guld og de slappende Overdaadsvaner, som opelskedes af de Negere man paa Afrikas Kyst havde stjaalet og købt, selv da maatte en Kristen trøstes ved den Vished, at Jesu Tro, saa slet den end forkyndtes, havde kuldkastet meget skammeligt Afguderie og frelst mange Sjæle«.

Gr. så en slags bekræftelse af dette håb i den kendsgerning, at »de første frie Mænd, som bosatte sig i Amerika for andet end at sanke Rigdom, vare Kristne, som husvilde i Europa søgte et Fristed, hvor de i Fred kunde dyrke Gud efter deres Samvittighed« (US II p. 317).

Helt positiv bliver Gr., da han nævner *Benjamin Franklin*, der blev »navnkundig derved, at han egentlig grundede Nordamerikas Fristat; thi ham var det, som fra Først af førte Ordet mod de engelske Ministre, han indaandede sine Landsmænd den Sindighed og Billighed, som prydede deres offentlige Forhandlinger, og overtalte Frankrig til at gribe Vaaben mod England. Udgangen blev, at 13 Provindser erkjendtes for en uafhængig Stat« (US II, p. 319-320). Dermed var også det positive sagt om, hvad Gr. i 1812 mente om den ny Verden. Tilføjes bør, at han i VK 1812 kalder udvandringen til Amerika »dette underlige Sammenløb«.

I VK 1817 har tonen en mere afdæmpet klang: »Nord-Amerika --- syndes i moderlig Favn at aabne Europas Betrængte et ønskeligt Fristed, hvor Aartusinders Sæd endelig kunde spire, voxe og modnes i Fred til en velsignet Høst«. Det er romantik, som man senere træffer den i f.ex. Carsten Hauchs Amerikadigt (i »Robert Fulton«), og skrevet på en tid, da Napoleons endelige fald får Gr. til at hævde, at Europa »daglig vinder Lighed med et Skygge-Rige« (US III, p. 698), en tid, som Gr. senere betegnede som »i alle Maader trang og døsig«, en mathedsperiode, der strakte sig helt til det andet store europæiske revolutionsår, 1830.

Det var som bekendt ved samme tid der skete store forandringer i Grundtvigs liv og tanker.

Under sit ophold i London i 1831 sled han med udarbejdelsen af 2. del af Haandbog i Verdens-Historien - og fik påny anledning til at formulere et revideret syn på Amerika, da han inspireret af litteraturen om Columbus skabte sit storladne digt

om genueseren (US V, p. 262-277), og i »Haandbogen« gav en bred og begejstret skildring af den store opdagers liv og skæbne (US VII, p. 505-514). Det hedder her (p. 505): »havde Amerika ikke aabnet en Udflugt og efterhaanden lysere Udsigter, maatte vi forgaaet i vore egne Sko og verdenshistorisk maa da Amerika skattes langt højere for hvad det gjorde mueligt, end for hvad det gjorde virkeligt.«

*

Hvad Gr. i 1820 har ment om Schmidt-Phiseldecks truende spådom om Amerikas vældige vækst på et udarmet Europas be- kostning, kan man kun gisne om. Derimod turde det være muligt at gætte på, hvad Gr. kan have tænkt om Schmidt-Phiseldecks tanker om udbygningen af Den Hellige Alliance til et fast euro- pæisk statsamfund - en union bestående af lande organiserede som indskrænkede monarkier, men med fælles regering, dom- stole, mønt og forsvar.

I de forelæsninger, som Gr. holdt i 1838 og som hans søn Svend Grundtvig udgav i 1877 med titlen »Mands-Minde«, kan man i nogen måde ane Grs. holdning til Schmidt-Phiseldecks paneuropæiske visioner.

Bogen indeholder selvsagt også bidrag til Gr.s eget syn på den ny Verden, især fyrretyvende forelæsning (p. 386-395), hvor han vender sig mod »Amerikas Anklagere«, der havde »de herskende Fordomme paa deres Side, saa blev deres Mund stoppet, var det vist kun med Kartoffler. Men hvis man i det nittende (århundre- de) ikke finder det for smaat at tænke paa, vil man finde det besvaret i en stor Stil, ved at betænke: ikke blot, hvilket kolos- salsk Bidrag til Europas tvungne Fattigvæsen Amerika har givet i sine Kartoffler, men hvilket himmelsk Mønster paa borgerlig Frihed, Nordamerika i det sidste Aarhundrede har givet det bagbundne Evropa«.

I denne sammenhæng kommer Gr. med nogle ikke-professio- nelle betragtninger, som han måske fremsætter med Schmidt- Phiseldecks nu 18 år gamle bog i tankerne: »Om det nu var mer til Gavn eller til Skade, at Amerika og vi fik Verdenshavet imellem os, men at vi dog omsider fik Skibsfart og nu Dampkraft i Gang til flittigt Samkvem, det vilde i det attende Aarhundrede

været et stort Pris-Spørgsmaal til at sætte mange smaa Hoveder i Bevægelse -« (MM, p. 391).

»Nu maa jeg rigtig nok bekjende, at hvad enten det kommer af Vankundighed eller af indskrænket Fatteevne, saa mener jeg, at er alt det Korn, Evropa kan avle, blevet tilstrækkeligt til at føde Folket, da vil Kartoflerne ogsaa snart blive det, og at det borgerlige Selskab i Amerika har Menneskeheden ingen Ære af (sic!); men derimod er paa den ene Side Handel og Søfart mellem alle Verdens Kyster saa stort og uundværligt et Middel til Menneske-Aandens Udvikling og Folkenes Velstand, at baade Bortførelsen og Opdagelsen af den mytiske Evropa, som i mine Øjne er Amerika, hører ret egentlig til de største og glædeligste Verdens-Begivenheder; ligesom jeg derhos strax maa indrømme, at da *Samvittigheds-Friheden* ikke engang i England kunde finde en europæisk Hjemstavn, var det en stor Lykke, den dog fandt en Tilflugt i Amerika, og at, da man i Evropa rent skulde glemme, hvad der er det borgerlige Selskabs Grundbetingelse og Hovedøjemed, var det nødvendigt, at Amerika rev sig løs for at vise os det«. (MM p. 391-392).

I sin 37. forelæsning talte Gr. om »den forhexede, men til Lykke forbigangne Tid«: 1815-30 og dermed om Wiener-Kongressen og dens følger. Han er forarget over at »*Ministrene*« (trods fyrsternes tilstedeværelse) førte det store ord og frimodigt talte om »Sjæle«, selvom de i realiteten handlede med kroppe. »Kongressen var et stor Marked, hvor man vel talte meget følsomt om Menneskehandelens Afskaffelse i Afrika, men handlede aabenlyst med Sjæle i Evropa, græd over de sorte, men havde ikke mindste Medlidenhed med de »hvide«.« (MM, p. 362).

Gr. understreger, at hvad Europas folk havde kæmpet for i revolutions- og Napoleonstiden var *selvstændighed*, og at det oprindelige mål for den franske revolution var, at fyrster og folk skulle forene deres kræfter i et virke til fælles bedste. På denne baggrund måtte Gr. anse den Hellige Alliance som historisk og folkelig set forkastelig. Den stod i vejen for den »Nyaarstid«, som bl.a. »Henrik Steffens og de andre Ildtunger« havde varslet om, og som ogsaa var målet for den store opstand, specielt i Tyskland i 1813 til 1815. (MM p. 355 ff).

Tanken om at Europas lande burde slutte sig endnu tættere sammen i en europæisk union bød Gr. imod. Dels af kulturelle, folkelige for ikke at sige nationale, grunde, dels af mistillid til slige sammenslutningers holdbarhed. Han nævnede, at han i sin ungdom havde støttet tanken om en statslig forening af de nærbeslægtede nordiske folk, men måtte erkende, at »den Forening af alle tre nordiske Riger, som en Del iblandt os ønsker ... ansér jeg for aldeles umulig« (MM p. 322). Så meget større grund var der til at tvivle på muligheden af et forenet Europa. Mest af alt frygtede Gr. følgerne af, at de mange tyske småstater blev forenet til et tysk konge- eller kejserdømme med Prøjsen som dynamisk kraftcenter (MM p. 366-386).

Forslaget om en europæisk statsunion var en vigtig side af Schmidt-Phiseldecks bog og et emne, som Gr. måtte tage afstand fra. Men det bør ikke overses, at hans modstand var forbundet med hans frygt for etableringen af en ny enevælde, der gav fanden i det enkelte folks historie og frihedsrettigheder.

*

Åbent står spørgsmålet: Hvorfor stoppede Gr. op midt i en sætning? Kan det have sammenhæng med den lange og meget kyn-dige anmeldelse, som *A.C. Gierlew* offentliggjorde i ugebladet *Dansk Litteraturlidende* nr. 36-40 i tiden juli-september 1820, og som iøvrigt fulgtes op af en detaljeret og tilsyneladende kompetent (anonym) recension i *Skilderie af Kjøbenhavn* 29. august og 2. september 1820? Eller skal forklaringen findes i et lidt trist brev, som Gr. d. 9. september 1820 skrev til sin ven Christen Olsen, hvori det bl.a. hedder: »Syg har jeg jo ikke egentlig været i Sommer, men dog virkelig en Tidlang heel upasselig, og lige siden vi saaes, uskicket til ret at arbeide. Pennen har da ogsaa næsten ganske hvilet, og jeg har blot læst endeel, som ogsaa kan være godt, blandt Andet i den sidste Tid«.?

Det kan tilføjes, at Gr. ikke fik skrevet mere end nogle få linjer om Amerika i den korte fremstilling af det 19 århundredes historie, der fremkom som et »Tillæg« til »Haandbogen« i 1869. Her er Nordamerika sammenstillet med Rusland! Begge »brød de dumdristige Folkehistorien Trods --- som selvgjorte Stormag-

ter, ei af Guds Naade, men af forvovne Kroppe, uden fælles Fortid, Skæbne, Land og Tungemaal«. (US VII, p. 695).

De forenede Stater er til trods for, at de fører »Frihedstræet i deres Vaabenskjold« - af Grundtvig stadig forment adgang til det bedre selskab. Men Gr. undlader ikke at minde om »Fristaternes Opstand under Anførsel af den ligesaa kloge og ædelmodige som frisindede *Georg Washington*«. (US VII, p. 697). Han blev både den første og sidste ædle amerikaner, hvis navn Gr. hyldede med sin pen.